

THOMKA BEÁTA

„Kiilleszkedettek”: szegedi, berlini variációk

„Wohin geht ein Mensch, wenn er nicht weiss, wo er hingehen soll?”
(Erpenbeck)

Két regény, két poétika, két helyszín képezi töprengéseim forrását. Mindkettőben hasonló alaphelyzet jellemzi a tébláboló alakokat: Szilasi szavával valamennyien „kiilleszkedettek”. Hova megy tehát az ember, ha nem tudja, hova fog elmenni, mint ahogyan a mottóban áll, vagy nem tudja, hol fog kikötni, mint a Berlinbe vetődött afrikaiak, vagy talán már nem is akarja tudni, mint a szegedi történet figurái közül többen.

Szilasi László regényének¹ címe egy hidat említ, vannak hidak a belső borítók Szeged-térképein, a helyszíneken is, ahol a történetek hősei kódorognak. E hidak azonban elmozdíthatók, ki is emelhetők a fiktív locusok meghatározottságaiból. Értelmezői szándékból vagy éppen a regényolvasás során érlelődő meggyőződésből következően. Talán az első mozdulatot maga az elbeszélő és elbeszélői is megtették már, a címadó ötlet is. Fölébe emelkedik itt a híd észrevétlenül a városnak is, a figuráknak, a sztorinak is. Létrejönnek más szerkezetek is, olyanok, amelyek összekötnek és olyanok, amelyek észlelhetővé teszik a nem érintkező és az egybe nem kapcsolható térfeleket is. Elsődlegesen abban a döntésben, hogy a figyelem a világnak nem az ismertebb, jól ismertnek tűnő dolgaira, hanem azokra az összefüggéseire irányuljon, amelyekről – bevett szokás szerint – városlakó, olvasó, író, kritikus is elfordítja tekintetét.

Az utóbbi látószögéből szeretnék egy pillantást vetni a lehetőségre, amit *A harmadik híd* felkínál. Nem a teóriák, hanem a regényben érvényesülő látás- és bemutatásmód, nyelv és szemlélet irányából, ezeket a műalkotásrétegeket ugyanis egy pontosan követhető narratív etikai komponens alakítja. Maga a szempont idegen a jelenkori magyar olvasási gyakorlattól, ám ennek önmagában nincs jelentősége. Annak azonban sokkal inkább mérhető következményei vannak az irodalmi produkcióban és a kritikában, hogy olyasmi iránt sem tanúsít fogékonyságot, amihez az etikán kívül viszonyulni sem lehet. A kérdés tehát csupán annyiban elvi vagy elméleti, hogy érzékel-e, felismer-e a kritikai olvasás olyan minőségeket az elbeszélésben, amik éppen az emberi létezés mélyen problematikusává vált értékrendjét, válságait és a drámai állapotot jó ideje meghaladó közösségi viszonyrendszerét érintik, elemzik, boncolják inuk szakadtáig. Mindennek felvetése tárgyaltan, ha az adott kultúra érzéketlen és az adott korszakban mindez kívül kerül az irodalmi fogékonyságon, képzelőerőn és látótéren. A kritikai gondolkodás és metodológia is megvan kímélve attól, hogy a rutinszerűen ismételt szövegeken kívül valami arra készítse, hogy hajoljon közelebb az eléje tártakhoz, igyekezzon megértésükhöz alkalmas eszköztárhoz férkőzni. Ha keresve sem találunk a fikci-

¹ Szilasi László: *A harmadik híd*, Magvető, Budapest, 2014.

óban sem közösségi, sem társadalmi, sem antropológiai, sem morális affinitást, akkor értelmetlen bármiféle ilyen jellegű érzéketlenség említése.

A párhuzamos olvasás kiindulópontját képező regények által kiváltott reakciókon pontosan mérhetők az érzékenységek és érzéketlenségek következményei. Szilasi *A harmadik híd* című regényének afirmatív magyar kritikájával szemben a német reakciók igen megosztottak Jenny Erpenbeck nemrégiben megjelent *Gehen, ging, gegangen*² című tényregényével kapcsolatban. És nem irodalmi értékei okán, hanem politikai indítékokból. Az utóbbi nem váratlan, ám nem is jelent melegséget az olyan kulturális közegek számára, amelyek csak kivételes esetekben figyelnek fel érzékeny és valamennyiünket érintő drámai jelenségekre. Hogy ez nem a politika, hanem az irodalom és a kritika alapkérdése, azt éppen a most érintett művek példázzák meggyőzően.

Szilasi regényének hagyományát Tamás Gáspár Miklós az alábbi összefüggésben jelöli ki: „A kizsákmányoltakkal és elnyomottakkal, a kizsákmányolással és megbántottakkal való együttérzés (szolidaritás) voltaképpen független a kizsákmányolás, elnyomás, kirekesztés, megaláztatás sajátlagos okaitól – ez utóbbiak ugyanis történelmileg változnak, de a szolidaritás nem. A kelet-európai, a magyar paraszt tragikus sorsa miatti erkölcsi fölháborodás régi hagyománya intellektuális, esztétikai és politikai kultúránknak (Eötvös József: *A falu jegyzője*, 1845 – Borbély Szilárd: *Nincstelenek*, 2013; Szilasi László: *A harmadik híd*, 2014; Berzeviczy Gergely nevezetes értekezése még korábbi: 1806), bár a gazdasági és politikai okok az elmúlt két évszázadban többször is gyökeresen megváltoztak. (A cigányokkal szembeni irtóztatás igazságtalanság már Eötvösnél is fölbukkan, s ettől alig különbözően ma is, vö. Radu Jude: *Aferim!* – román film, 2015.) Ez Kelet-Európában és Ázsiában mindenütt megtalálható, a legjelentősebb irodalmi „dokumentumok” (mint mindig) Oroszországból származnak.”³

Nem véletlen, hogy Szilasin kívül csupán Borbély Szilárd neve szerepel a rövid listán. A sor ugyan megtoldható az elesettekre figyelő, szociografikus érzékenységű, vagy csupán a méltányosság mércéit illetően kíméletet nem ismerő magyar elődökkel, kortársakkal, publicistákkal, tárcáírókkal, elbeszélőkkel, ám hosszú semmiképpen sem lenne. Hogy miért nem, arra a regénynek is van pontos válasza. S akkor hogyan lehetne számon kérni a narratív etikai érzékenység hiányát a prózakritikán? Mintha azonban nem csupán e szűk szakmai fogalmi keretből hiányozna mint kidolgozatlan és ismeretlen lehetőség. Félő tehát, hogy mindez egy jóval általánosabb érzéketlenség jele, s ha az, akkor a mentalitás, a megvetés, lenézés, kinevezés mint elfogadott hazai norma kóros tünete.

Ha Szilasi fikciója felől közelítjük meg a problémát, az utóbbi nyer megerősítést. A fikció a köznapi tapasztalatot és a korélményt igazolja, ennek képzeletbeli térképét kínálja fel számunkra: nem a városét, nem a régióét, nem az országét. Véletlenül sem gondolom, hogy *A harmadik híd* nem mozgósít minden írói tudást ahhoz, hogy hiteles városregényként és korrajzként is olvassuk a művet, ha ezt részesítjük előnyben. Eszköztára és művészi szemléletmódja azonban átlendíti e világot és a benne ténfergőket a konkrétumokon, helyeken és lokalitásokon. Talán külön erőssége, hogy mindent megtesz a pontos urbánus és vidéki lokalizálás érdekében, sor-

² Jenny Erpenbeck: *Gehen, ging, gegangen*, Knaus Verlag, München, 2015.

³ Tamás Gáspár Miklós: Vigasztalás nehéz időkből. A képviselői kormányzat rothadásának gyógyításáról. *Magyar Narancs*, 2015. aug. 01. <http://m.magyararancs.hu/publicisztika/vigasztal-as-nehez-idokban-tamas-gaspar-miklos-a-kepviseleti-kormanyzat-rothadasanak-gyogyitasarol-95959> (Letölt. 2015. aug. 01.)

jázza az utca- és térneveket, ismerős helyszíneket, ám szerencsére nem célja a szociografikus pontosság és hatás tényirodalmi funkciójának kielégítése. Más kínál fel poétikai formaként, alapélményként, létérzékelési modellként és szemléleti magatartásként.

Közel állhatna hozzá az irónia, a távolságtartó és egyben gondolkodásra készítő nyelvi és retorikai alakzat, minthogy humorézéke és mérlegelési készsége hibátlanul működik. Erre sem játszik rá feltétlenül, visszafogja, külön rendeltetéssel látja el. A státuszimbólumokként kezelt feltételek, tárgyak, kellékek, arculatok ironikus, groteszk vagy éppen humoros képe a helyére kerül, nincs túlzás, szükségtelen annak a nagy távolságnak a részletezése, ami a regénybeli alakoknak és helyzeteknek ezt a síkját lényege szerint jellemzi. Ám a látszólag működő gépezetből kiszoruló, peremre került, vegetáló vagy a napi vegetálásért megküzdők tér-felét sem fogja – az esztétikai arányérzéknek megfelelően – a kontrasztos ábrázolás árnyéka átláthatatlanul sötétbe borítani.

Ritka arányérzék lép működésbe *A harmadik híd* világában, így teljes mértékben váratlan a konstelláció felállásának, alakulásának, változásának, megszűnésének íve. Mintha az eleve eldöntöttség, alakoké, sorsoké, kasztoké, magatartásoké, régióé, városi lumpeneké, vagy a szereposztás elveszettekére, lenézettekére és befutottakra, hatalmon levőkre, befolyásosakra – tökéletesen kibillene a kétoldalúságon, szembenálláson alapuló egyensúlyából.

Nincs az a regény, ami változtathatna a fikción belüli és a fikción kívüli világok ellentétein és feloldhatatlan kontrasztjain. Ebben a szerkezetben azonban olyan rejtett kis műszerek vannak elrejtve a pergő, jól működő, rendszerint előre haladó elbeszélésben, amik észrevétlenül erre, majd arra, rendszerint előre nem látható irányokba fordítják a figyelem irányát. A megfordításokban és fordulatot előidéző váltásokban tanúk és résztvevők vagyunk egyidőben. Hol az alakok történetében következnek be ugyanis, hol a tények valóságosságáról alkotott elképzelésekben, hol az elbeszélés követésének folyamatában, hol a véglegesnek tűnő megtörténéseknek a virtualitásba utalásában vagy éppen a cáfolatukra felhozott újabb variációkban.

Úgy tűnik, mindez a nézőpont kimozdításainak következménye. A többnézőpontú elbeszélés poétikája nem csupán a narrátor(ok), hanem az olvasók számára is biztosítja a rálátási szögök váltakozását. Szilasi műve úgy iktatja ki a regény szemléletmódjától idegen központi perspektívát, hogy az elbeszélés döntő hányadát átengedi a kvázi-személyes szólásoknak. A külső látószögű narrátor helyett a spontán tanúvallomásokra, a résztvevő alakokra bízta hol ezt, hol azt a szólamot. Ebben a beszélőt és hallgatót feltételező párbeszédkeretben hangzanak el a beszámolók. Fokozatosan észrevétlenné válik a beékelés, megfélelmezünk a keretről, arról is, hogy ki kívánta eredetileg elmondani a régi kalandokat az érettségi találkozó éjszakáján a valamikori osztálytársnak. Mintha lenne tehát egy tanúságtevő és egy passzív fület képviselő alany, aki helyettünk van jelen. A megoldás hátterében a centrális nézőponttal együttjáró kívülállás látszatának megszüntetése áll. Lassú folyamat eredményeként jutunk el a belátásig, hogy a személyes beszámolók semmilyen teljességre, semmiféle pártatlanságra nem irányulnak. Azzal, hogy a beszélők közül többen nem csupán tanúk vagy hallgatók, hanem résztvevők, az olvasói alaphelyzetben is ez a pozíció válik meghatározóvá: nem maradunk, nem maradhatunk kívülállóak. A regény végső fordulata, hogy Dénes, Deni másként volt cselekvő alanya a történetnek, mint ahogyan azt a zárásbeli csavarig Nosztávszkyval, a tanúságtevővel együtt feltételezhetjük volna. A vallomás alanya előtt rejtve marad Deni tényleges, aktív szerepe az események kimenetelében. Mindez együtt újabb összefüggésbe illeszti az

addig hitelesnek tekintett változatot, s valójában olvasóként is módosítanunk kell a korábban kialakított vélekedésen.

A ragadványnevekkel illetett szegedi hajléktalanok, akiknek helyenként valódi nevük és életrajzi adataik is felbukkannak, továbbá a valamikori osztálytársak között folyó emlékidézés, a töredékes élettörténet-rekonstrukciók egy ideig mintha két sínen futtatnák a történetet. Váltások, csavarok, azonosság-lelepleződések során jutunk el a felismerésig, hogy e regényben a keret is a sztori része, a bekövetkezések előzménye pedig éppen ennek a keretszituációnak az eleme. A tökéletes megváltatlanság állapotában kóválygó városlakók, az egyik szeretetszolgálattól a másikig közlekedő otthontalanok napi tevés-vevését kívülről szemlélő tekintet sosem transzformálhatná elbeszélő hanggá, ha nem vállalná a közösséget azokkal, akiket lát s akikről mesél. Ennek a stratégiának alapfeltétele volt, hogy a volt nemzedéktársnak beszámoló alak maga is a peremre kerültek, a megvetettek egyikévé váljon.

Nosztávszky Ferenc az érettségi találkozó éjjelére mint kerethelyzetbe illesztett személyes beszámolójában olvassuk a regény hajléktalan figuráiról: „A történeteik viszont épp a generációs hovatarozásaik szerint voltak tökegyformák. Annát és Angyalt az állami gondozás dobta le magáról, Mársot és engem a házasságunk, vagyis hát az asszony, Droll nénit, Fondüt és Engelszt pedig a szocializmus extenzív nehéz- meg könnyűipara. Az pedig teljesen mindegy, hogy eleve nincsen vagyonod, munkád, társad, vagy a válásodra megy rá előbb a vagyonod, aztán az állásod is, vagy esetleg előbb vesztet el az állásod, aztán éled fel a megakarításaidat, és aki addig melletted volt, csak ezután hagy el végleg. Nagyon hasonlóak voltak ezek az élettörténetek abban is, hogy rendkívül gyorsan amortizálódtak. Sokkal gyorsabban, mint maga az ember, aki megélte és mesélte őket. Szétolvadtak, megrohadtak, lekoptak, elfogytak. A történet levált arról, ami valójában történt, és az elmondása lassan nem szolgált mást, csak azt, hogy kivívjon legalább némi tiszteletet, megbecsülést, rangot abból, aki, bár pontosan ismeri ezeket a célokat, hiszen ha mesél, maga is éppen ezért teszi, hajlandó még meghallgatni.” (109-110)

A rövid összefoglalás bármelyik társadalomszociológiai elemzésben is megállná a helyét, melyben a peremre szorultak sorstörténetének indítékait igyekszik feltárni a kutató. Azonban „A történet levált arról, ami valójában történt” mondat az átadásnak az a pillanata vagy szakasza, amikor a személyes beszámolóból regényszólam, az élettörténetből nem dokumentum, hanem narratívum, a valóban megtörténtből virtualitás lesz és fordítva, a tanúságtételből pedig fikció képződik. Ha ismételten előre és hátra lapozunk a regényben, rendszeresen új érvekre bukkanunk, amikkel megválaszolható a kérdés, miért nem a társadalmi konzekvenciák, hanem alapvetően a poétikai működés irányítja a megértő olvasást és miért ez a döntő az értékelő viszonyulásban.

Szilasi László művének jelentőségéről elismerő kritikusi vélemények, díjak tanúskodnak. Poétikájának és irodalmi arcélének pontosabb kirajzolásához hozzájárulhat egy más típusú prózai vállalkozás említése is, amire a mai német közvélemény sokféleképpen, napjainkban éppen radikális elutasítással reagál.

Elbeszélői alapállások: párhuzamosságok és másságok

Jenny Erpenbeck *Gehen, ging, gegangen* (*Menni, ment, elment*) regénye az idei Deutsche Buchpreis jelöltje, mégsem ez ösztönöz arra, hogy *A harmadik híddal* együtt emlegessem. Inkább az a kérdés, hogy más-más körülmények között kibontakozó elbeszélői magatartások

és egymástól különböző narratív poétikai célkitűzések hogyan és miért tarthatnak mégis össze bizonyos pontig az olvasásban. Szilasi László fikciós, Jenny Erpenbeck tényregényt írt, s ez kétféle anyagkezelést, más formaprincípiumok érvényesülését jelenti. Az intenciók és a műfaji jelleg különbözik, a nyelv, stílus, beszédmodor, a kompozíció hasonlóképpen. Szükségtelen tehát a poétikai rokonság hangsúlyozása, mégis vannak könnyebben kitapintható és vannak rejtettebb rokon jegyek, amelyek figyelmet érdemelnek. A műfajtypus kevésbé, a tematikus beállítottság is csak részben, hisz *A harmadik híd* szegedi hajléktalanjainak nemzedékregény-keretbe szőtt történetei és a *Gehen, ging, gegangen* Berlinben éhségstrájkot folytató, azilumba kényszerült afrikai menekültjei között igen közvetett az érintkezés. A műveken érvényesülő elbeszélői alapállások elvontabb szinten mégis rokoníthatók egymással. A narratívum tárgyával, a kitalált és a valós figurákkal, a képzelte és a dokumentált összefüggésekkel létesített elbeszélői kapcsolatokban is felismerhetők hasonló jegyek. A tárgykörök időszersőségében, társadalom- és korszakvitai vonatkozásában, a központi regénytárgyak megválasztásában mindenképpen ez érvényesül. Az Alexanderplatzon vagy az Oranienplatz sátraiban tengődő, fekete bőrű menekültek, valamint a szegedi Dugonics téren, a város utcáiban tébláboló otthontalanok veszteglése, a híd alatt meghúzódók kilátástalansága, emberi pozíciója között nincs sok különbség a regénytörténetek által átfogott időszámban és további kilátásaikban sem. A berlini nyolc-tíz, a szegedi hat-nyolc tagú, átmeneti kis emberi mikrosocietasok esélyei korlátozottak. Kívülállnak az otthoni és az idegen közösségeken, otthon és idegenben is idegenként tekintenek rájuk a bőrszíntől és attól függetlenül, hogy értik-e nyelvéket, akad-e tolmácsuk, támogatójuk, vagy nem. Mindkét embercsoport jelenléte irritáló, és a vidéki magyar környezetben vagy a fővárosi német helyszíneken is végletes, ellenséges reakciókat vált ki. Nem csupán fölbukkanásuk, hanem a velük foglalkozó krónikák írói ellen is kíméletlen bírálatok hangzanak el, mint mostanában Erpenbeck ellen.

A két szerző más-más írói és poétikai célkitűzés alapján egyazon gesztust érvényesít: olyan pulzusra helyezi a kezet s ezzel az imaginációt, tudást és figyelmet, ami társadalomtól és kultúrától függetlenül igen elevenen lüktet Keleten és Nyugaton. A szociokulturális vagy morális affinitás, a Mészöly Miklós által gyakran emlegetett filantrópia, a szolidaritás és a válsághelyzetben levők iránti emberi érzékenység nem lenne elegendő a mély szakadék poétikumának kialakításához, ami a jelenkori történelem emberi tapasztalatát jellemzi s ami ebből táplálkozhat. Olyan elbeszélői alapállás létrehozása vált szükségessé, ami a kortapasztalat és a tanúságtétel hitelével képes észlelni, rögzíteni, tényszerűen vagy személyesen reflektálni, fikciós vagy konfesszionális formában megnyilatkozni mindarról, ami körülveszi s aminek maga is részese. Elszenvetőként, résztvevőként, tanúként, krónikásként. Vagy olyan írói alapállásból beszélni, ami az érintettséget nem leplező érzelmi többletből, az átmeneti sorsközösség benső látószögéből következik, mint Szilasi regényében.

Ettől eltérően Erpenbeck megszólalásmódja minden megértésre irányuló és tágabb elfogadásra, segítőkészségre apelláló igyekezetétől függetlenül teljes mértékben tárgyias, megfontoltan külső pozíciójú, publicisztikus. A német tényregény úgy működteti a kordokumentáló szándékot, hogy beléptet a regénybe valakit, aki felfigyel a berlini tereken veszteglő afrikaikra. Az elbeszélő Richardban, a magányosan élő, művelt, emeritált professzorban ismeri fel azt, aki közvetítőként léphet fel a menekültek és az intézmények, az irántuk megértést és a meg nem értést tanúsítók között. Igyekezetét így nem véletlenül éppen a tudáson,

a műveltségen keresztül tudja érvényre juttatni. Ahhoz, hogy közelebbre hajolhasson e távolról érkező bevándorlókhoz, kérdőívet állít ki számukra, vagy éppen Tacitusnál, Homérosznál, Herodotosznál, a mitológiában tájékozódik eredetük, származásuk felől. Goethét hívja segítségül, egyebek között a taurisi menekült Iphigeniát:

„És Goethe Iphigeniája is menekült Tauriszban, egyszerre van itt és távol, a *lelkével* a maga gyermekkorát *keresve*. Ha így néztük, eléggé nevetséges volt az átmenetet a test jelenlétéhez kötni. Ha így néztük, akkor egy menekült számára Európa lakhatatlansága hirtelen a saját hús-burkának lakhatatlanságára emlékeztet, ami minden egyes ember szelleméhez egy egész életre lakásként van hozzárendelve. És aztán Berlin.”
(14. fejezet)

Ahol most leledzenek a menekülők, a nyugat-európai nagyváros, ugyanúgy lakhatatlan számukra, mint az a vidék, ahonnan eltávoztak. Lakhatatlanná vált helyek, kontinensek, melyekből, mint a lélek, a számára átmeneti szállást biztosító, ám lakhatatlanná vált testekből, szüntelenül visszaröppen korábbi tartózkodási helyére, a gyermekkorába.

Erpenbeck elbeszélőt és tanút, résztvevő és segítő funkciót egyesítő alakja, Richard úgy alkalmazkodik új feladatához, hogy mozgósítja a benne fölhalmozott korábbi ismeretanyagot.

„Már több ezer éve tart az emberek vándorlása a kontinenseken át, ami sohasem állt meg. Volt kereskedelem, száműzetés, háború, vizet és eleséget keresve az emberek gyakran az állataikat követték, volt menekülés a szárazság és a vesződség elől, volt az arany, a só vagy a vas keresése, vagy a saját Istenhez való hűséget csak a diaszpórában lehetett megőrizni, és volt a széthullás, az átváltozás, az újjáépítés, a hazatelepülés, voltak jobb és rosszabb utak, de megállás sohasem volt.” (29. fejezet)⁴

A mitológiáig, antik hagyományig és a történeti mélyrétegekig hatoló párhuzamaival kívánja a maga és a kortársai számára megértetté tenni a menekülések, üldözések, vándorlások megszakítatlan sorát. Az elbeszélői megoldás feltétlenül a folyamatok hitelesebb értelmezése iránti igyekezet formája, ám talán egyben azon szándéké is, hogy a világjelenséggé terebélyesedő korproblémát a maga eszközeivel és szerzői autoritásával a szélesebb közönség számára is megvilágítsa: Richard professzor mint szerzői altergo tanulási folyamata egyben a mai német és nemzetközi olvasóközönség tájékozási alkalmává válhat. Úgy tűnik, hogy ehhez a német kritikai nyilvánosság egyik fele is elfogadón viszonyul. A másik felének vélekedése azonban ezzel szemben fenntartások nélkül negatív, felháborodott és a konzervatív politikai álláspontot nem leplezően elutasító.

A két elbeszélői stratégia, a Szilasié és az Erpenbecké irodalmilag mindenképpen két lehetőséget jelez. Más-más módon illesztik be alakjaikat és narrátoraikat az időszerű folyamatokba, s teszik azokat érintetté, a pontosan körvonalazható morális elkötelezettségek megérzékítőivé a virtuális terekben és a tények világában. A német bírálókat akkor lennének méltányolandók, ha az új Erpenbeck-próza esztétikai kérdéseivel foglalkoznának. Ebben az esetben csakugyan érvényes lenne az észrevétel, hogy minden jóhiszeműség ellenére a *Gehen, ging*,

⁴ Az idézetek Weiss János fordításai.

gegangen nem éri el a jeles német író eddigi műveinek irodalmi színvonalát. E tekintetben jogosak a kifogások, az ideológiai alapú elutasítás vagy elfogadás azonban nem értékmérő.

Noha több ízben utaltam a magyar és a német regény műfaji másságára, ezt kiegészíteném a Szilasi-próza művészi jelentőségének aláhúzásával. Nem a fikciós és a tényszerű elbeszélés közötti eltérés tehát, hanem a két érintett mű közötti minőségi különbség az, ami *A harmadik hidat* irodalmi eseménnyé teszi, s ami miatt az Erpenbeck-regényt az opus közepe teljesítményei között fogjuk számontartani.

Szilasi László történetének hídjai a regénybeli térképből kilépve más pontokon, régi és mai alkotásokkal érintkezve és az olvasói emlékezetbe vésődve új helyeket alakítottak ki. Átívelik a hézagokat, amik ilyen-olyan okokból meggyőződések, tapasztalatok, vállalható és megtagadott állapotok, választott és kényszerű helyzetek, irodalmi divatok és ízlések, hangnemek és beszédmódok között létesülnek. E regénypoétika legkockázatosabb gesztusa a személyesség, beavatottság, a történülő folyamatokon belülré kerülés, a sorsközösség vállalása az esendő figurákkal. A viszonyért is meg kellett küzdeni, ami a véletlenszerűen, átmenetileg kis közösséggé verbuválódott utcalakó hajléktalanok között, vagy a peremre szorultak és az érettségi találkozó érintett résztvevői között létesül. Az egymás közötti út járhatóvá tétele nélkül sem poétikai, sem kompozicionális, sem narratív etikai szempontból nem bontakozna ki a fikcióbeli viszonyrendszer. S ez egyben azt jelzi, hogy függetlenül attól, hogy bizonyos normák és értékek a különféle társadalmi szinteken már devalválódtak, nem hatnak, akadnak még mikroközösségek, amelyeken belül érvényesek maradtak. Ha ezek éppen az emberi méltóságuktól megfosztott fikciós történetek vagy tényregények alakjainak átmeneti együttese, akkor éppen közöttük. Szegeden vagy Berlinben. Illetve közöttük és közöttünk.